

7. Somatofornye i dissociativnye (konversivnye) rasstrojstva: ehtiologiya i analiz uslovij vozniknoveniya // Klinicheskaya psihologiya / [pod red. M. Perre, U. Baumanna]. – SPb.: Piter, 2002. – S. 1133-1156.
8. Shostakovych V.V. Sertsevo-sudynni zakhvoryuvannya // Medychna psykholohiya. – K.: Vyshcha shkola, 1970. – S. 166-167.
9. Ukrotiteli gipertonii [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : www.ecologylive.club

(переклад на англійську зроблено Пампурою С.Ю. – кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»)

УДК 159.964.21

МЕЛЮЯН Анаїт

канд. психол. наук, професор, зав. каф. прикладної психології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
вул. Генерала Батюка 19, м Слов'янськ, 84116, Україна
E-mail: anaitmeloyan@gmail.com

ГЛИБИННО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СУБ'ЄКТА

Анотація. У статті розглядається агресивна поведінка як форма активності суб'єкта і базується на взаємозв'язку лібідних та мортідних тенденцій. Найчастіше вона пов'язана з глибинно-психологічними детермінантами і каталізується актуальною ситуацією взаємодії та впливу негативних зовнішніх факторів. У явному або прихованому вигляді агресивна поведінка найчастіше спрямовується на руйнування стосунків, що детермінується особистісною проблематикою суб'єкта. Такі тенденції можуть задаватися об'єктними відношеннями, що формуються під впливом Едипового комплексу та амбівалентних почуттів до первинних лібідних об'єктів.

Ключові слова: глибинна психологія, агресія, мотивація, об'єктні відношення, Едипів комплекс.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. На важливість феномену мотивації у пізнанні психічних явищ вказували багато дослідників. Згідно сучасних теорій особистості у психології, розуміння мотивації може сприяти глибшому розумінню психіки суб'єкта у її цілісних проявах, і насамперед його актуальної поведінки, не обмежуючись пізнанням індивідуальних особливостей. Мотивація

пов'язана з двома важливими механізмами психіки, що мають в основі тенденцію “до сили” – прагнення до досягнення бажаного результату, успіху, або ж уникнення невдач, помилок.

При дослідженні проблеми агресивності мотив дозволяє віднайти взаємозв'язки між першопочатковими умовами її виникнення, конкретною ситуацією та наступною агресивною дією, а поєднання понять “мотив” і “мотивація” дозволяє пояснювати та прогнозувати виникнення агресивної поведінки, що є важливим у контексті пізнання внутрішніх глибинно-психологічних детермінант поведінки. Якщо мотиваційний фактор несе функцію прогнозування, то його розуміння є надзвичайно важливим у контексті розв'язання проблеми упередження агресивних дій.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Кожен з теоретичних напрямів, що розглядає особливості інфантильних витоків агресивності, які нам вдалося виділити в літературі, видається діагностично неповним, бо не враховує системні характеристики несвідомого. Проте важливо назвати провідні з таких теорій: перша - розглядає агресію, яка детермінується переживаннями незадоволення (біль, дистрес) та носить інстинктивний характер (Г.Таренс, К.Хорні, А.Фрейд та ін.); друга до пускового механізму відносить негативний афект і когнітивні установки, які спрацьовують під впливом ситуативних детермінант, що породжують фрустрацію (Л. Берквіц, Дж. Доллард, О.Кенберг, Н.Міллер та ін.); третя – робить акцент на соціальному навчінні, яке детермінує агресію при допомозі образів, слів та дій (А.Бандура, А.Гросс, А. Реан, І.А.Фурманов та ін.).

Якщо взяти за основу соціально-перцептивний ракурс розгляду феномену агресії, то інфантильний аспект її детермінації пов'язується з травматичним досвідом у дитинстві (М.Кляйн), який вносить дисгармонію у систему емоційної регуляції і створює неадекватні схеми соціальної перцепції, підозріле та вороже ставлення до оточуючих, бажання заподіяти шкоди тому, хто сприймається як джерело власного невдоволення.

Формування цілей статті (постановка завдання). Дослідження мотивації агресивної поведінки суб'єкта з точки зору глибинної психології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття “агресія” окреслює велику кількість різноманітних дій, які “порушують фізичну або психічну цілісність іншої людини (або групи людей), спричиняють матеріальні збитки, перешкоджають здійсненню її намірів, протидіють її інтересам або ведуть до їх знищення” [1, с.365].

Психоаналітичне бачення агресії таке - це тенденція (або їхня сукупність), яка проявляється в реальній поведінці або фантазії, мета якої - завдати шкоди іншій людині, знищити її, примусити до певних дій, принизити і т.п. [3, с.43]. Агресія не обов'язково проявляється у безпосередній руйнівній дії чи насильстві. Будь-яка негативна поведінка

(наприклад, відмова в допомозі, іронія) може бути проявом агресії. Здобуток психоаналізу полягає у введенні незалежного агресивного або деструктивного потягу, що походить від потягу “до смерті”, та ствердженні всеприсутності нееротичної агресії, що є досить неоднозначним психічним феноменом.

Сьогодні існує безліч досліджень з проблеми агресії та агресивності, проте залишається малодослідженим аспект глибинно-психологічної детермінації агресії. Усе це вказує на складність та неоднозначність даної проблеми, яка, можливо, потребує нових шляхів наукового дослідження та розробки практичних засад її психологічного пізнання та корекції.

Ми схильні вважати, що оскільки поняттям “агресія” окреслюються майже усі деструктивні тенденції, то є небезпека втратити з поля зору першопочатковий імпульс (мотив), у результаті якого відбувається руйнівна дія. Агресивні тенденції є досить різноманітними, психіка у кожного суб'єкта індивідуально-неповторна, тому складність може полягати у диференціюванні агресивних проявів, що важливо враховувати при дослідженні мотивації агресії. До того ж, слід розрізняти тенденцію до агресії та агресивний прояв.

У контексті нашого дослідження важливо вказати, що у З.Фрейда теорія мотивації у її завершеному вигляді була сформульована у 1915р. у роботі “Потяги та долі потягів” [4], де внутрішній світ людини представлений як динаміка конфліктів. Перша його класифікація мотивів базувалася на потребах “Я” (або “підтримки власного існування”) та сексуального потягу (лібідо). Пізніше потреби “Я” були замінені на агресивні потреби (мортідо), що започаткувало існування антагоністичних потягів: до життя (лібідо) та до смерті (танатос); агресивність же розглядалася як вираження останнього.

Під “потягом до життя” З.Фрейд має на увазі групу потягів, які протистоять “потягу до смерті”. Потяг “до життя” інколи позначають терміном “Ерос”, який є не лише сексуальним потягом, але й слугує самозбереженню організму. Потяги “до смерті” спрямовані на ліквідацію, нівелювання напруги в організмі та спрямування до певного неорганічного стану повного спокою. Потяг “до життя” має на меті не лише збереження живого організму, а й єднання його з іншими. Потяг “до смерті” часто має тенденцію повернення до попереднього стану (“в утробу”).

В основі потягу “до життя” нерідко лежить принцип зв'язування: “Ерос – це зв'язок, і мета його – створювати і зберігати якомога більше єдностей, тоді як мета потягу “до смерті”, навпаки, - у тому, щоб розривати зв'язки і тим самим руйнувати об'єкти. Важливо підкреслити, що потяг “до смерті” значною мірою має зорієнтованість усередину суб'єкта, на саморуйнацію, і лише вторинно проявляється у формі

зовнішньої агресії. Загалом цей потяг задає тенденцію людини до руйнації (роз'єднання).

Поняття “роз'єднання” З.Фрейд ввів у роботі “По той бік принципу задоволення” (1920 р.) [4] на означення того, що для кожної живої істоти існує спонукання повернутися в неорганічний стан. Живі істоти виникли пізніше неживих і тому виникає потяг повернення до свого попереднього стану. В розвитку індивідуального лібідо З.Фрейду вдалося виявити складні взаємини потягів “до життя” і “до смерті”. З останнім пов'язані такі поняття як “амбівалентність”, “агресивність”, “садизм” і “мазохізм”.

Поняття Едипового комплексу, на думку дослідника, є першопочатково навантаженим агресивною тенденцією, яка спричиняється полярністю між любов'ю (ніжністю) до батьків (або одного з батьків) та ненавистю (агресивністю) по відношенню до них, що одночасно притаманні суб'єкту. З.Фрейд зазначав, що інстинкт самозбереження потребує агресивності, а сумління – не що інше, як переорієнтація агресії всередину самого суб'єкта. Тому у будь-якої людини існує потенційна готовність до агресії, яка у поведінці може проявлятися у примітивних (регресивних) формах [3, с.14–15]. М.Кляйн [3, с.14] висловила припущення, що у чистому вигляді агресивності не існує, обов'язково є взаємодія між агресивними та лібідіозними тенденціями, вона лише виявляється у кожного суб'єкта і в будь-якій ситуації у різних пропорціях. А.Адлер та С.Шпільрейн [3, с.15] вказували на наявність потягу до деструктивності, а дослідник В.Штекель зазначав, що ненависть як різновид агресивності є більш первинною, аніж любов.

К.Хорні визначила серед типів особистості агресивний тип характеру, що вороже налаштований до інших людей, які вважаються потенційними ворогами, а оточуючий світ сприймається як арена боротьби усіх проти всіх. Е.Фромм, досліджуючи типи агресії, розрізняє доброякісну агресію (тобто таку, яка сприяє адаптації до життя), та злякисну (що не пов'язана із збереженням життя). Доброякісна агресія проявляється у самообороні як відповіді на загрозу життю. Злякисна знаходить вияв у прагненні володарювати над іншими людьми, наносячи їм шкоду, знищуючи собі подібних. Французький психоаналітик Ж.Лакан [3, с.16] наголошував на необхідності розрізнення понять агресивності та агресії. На його думку, агресія – це потенційна, екзистенційна тенденція, яка є швидше уявною, віртуальною, аніж реальною. Тому вона може і не перетворитись на агресивність як акт поведінки.

Оскільки спрямованість психіки кожного конкретного суб'єкта визначають дві магістральні енергетичні лінії – лібідо і мортідо, то ми змушені торкатися не просто мортідо як енергії, що стимулює агресію, а саме *взаємозв'язків* лібідо і мортідо. Енергія лібідо та мортідо пов'язана з

потягами Ід, які потім знаходять вираження в об'єктних відношеннях суб'єкта, що активно розвиваються в період розвитку його Едипової залежності. Якщо агресія передбачає взаємозв'язок лібідо і мортідо, то важливо, щоб процес виховання (а тим більше психокорекції) сприяв розвитку лібідних тенденцій, що зменшить амбівалентність почуттів та нівелює схильність суб'єкта до девіантної поведінки. За умов виокремлення агресії у психіці відбувається від'єднання мортідо (набуття самостійності) від лібідо як самостійного потягу, який переходить у деструкцію, що можемо спостерігати у поведінці деструктивних особистостей. Тоді агресивні тенденції настільки заповняють суб'єкта, що лібідо вимушене підкоритися агресії та частково підживлювати її у руйнівних діях.

Оскільки феномен агресії базується на взаємозв'язку лібідних та мортідних тенденцій, можуть виникати амбівалентні почуття суб'єкта до своїх близьких та до самого себе, що екстраполюється згодом на інших людей. Амбівалентне ставлення з'являється у ранньому дитинстві і має своїм джерелом притяжіння табуйованого порядку, що пов'язаний з Едиповим комплексом, до близьких людей (батьків). Емоційне єднання з такими людьми сприяє формуванню "умовних цінностей", які мають індивідуально-неповторний характер та супроводжують суб'єкта у житті. Тому агресія пов'язана з "умовними цінностями", оскільки агресивні тенденції найчастіше беруть свій початок з дитинства як форма наслідування поведінки значущих людей. Важливого сенсу у цьому контексті набувають особливості виховання у сім'ї. Так, діти, чий батьки часто використовують покарання як метод виховання, застосовують схожі агресивні форми поведінки у стосунках з іншими людьми та стають самі більш агресивними. Встановлено взаємозв'язок між відсутністю одного з батьків у сім'ї та рівнем агресивності, ризик виникнення якої підвищується. Оскільки умовні цінності обслуговують захисну систему, що суб'єктивно інтегрує психіку у напрямі "до сили", вони тісно пов'язані з функціонуванням ідеалізованого "Я". Якщо під час психокорекційної роботи така ідеалізація розвінчується, у суб'єкта виникають опори у вигляді агресії. Невідкоректований суб'єкт схильний деструктивно реагувати та діяти замість того, щоб переглянути власну поведінку та життєві цінності. Така агресія може посилюватися почуттям провини, яке не завжди усвідомлюється, однак змушує людину шукати виправдань власній агресивності, яка посилюється також почуттям ненависті, що шукає виходу в руйнівних діях.

Якщо умовні цінності обумовлюють дію захисних механізмів, що можуть мати базовий або ситуативний характер, то агресивність, яка завжди супроводжує особистісну проблематику (яку маскують захисти)

також може набувати ситуативного або глобального характеру. Агресія як реакція на актуальну ситуацію може проявлятися під впливом ситуативних факторів (втома, спека, фізичне нездужання або як інструмент впливу), виявляється у будь-яких формах і найчастіше є швидкоплинною. Глобальна агресія заповнює особистість і забарвлює будь-який її поведінковий акт у явній або прихованій формі.

Висновки. Таким чином, агресія – це енергетика, у якій поєднуються різноспрямовані імпульси добра і зла, яку неможливо нівелювати, глобальне змінити та переорієнтувати. Суб'єкт усвідомлює агресивні потяги, але не усвідомлює їхньої енергетичної детермінації, тому зберігається спонтанна тенденція об'єктивування її у поведінці. Агресія пов'язана з лібідними аспектами, які поряд з агресивними тенденціями супроводжують суб'єкта упродовж його життя. Психокорекція допомагає вивільнити конструктивний потенціал особистості з-під затисків агресії (руйнації) та невиправданого інфантилізму, який блокує наближення до ідеалу “Я”. Важливо розуміти, що усвідомлення спрямування деструктивної енергетики не знімає її дієвість, однак послаблює її імперативність. Останнє відкриває можливість приєднання її до конструктивних намірів суб'єкта, що гармонізуються з реальними вчинками, спрямованими на добро. За таких умов суб'єкт упереджує себе від психологічно руйнівних дій, які призводять до самотності та ускладнюють процес самореалізації. У подоланні агресії велику роль відіграє когнітивний аспект – здатність зрозуміти, об'єктивно побачити результат деструктивних вчинків, а також розвиток шляхів сублимації та творчої діяльності, яка має оздоровчий ефект, приносить особистісне зростання та сприяє оптимізації взаємин з іншими людьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конюхов Н.И. Словарь-справочник практического психолога / Н.И. Конюхов. – Воронеж: НПО “МОДЕК”, 1996. – 356с.
2. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб.: «Питер Пресс», 2002. – 684с.
3. Психоданализ. Популярная энциклопедия. – М.: Олимп; ООО "Фирма "Издательство АСТ", 1998. – 592с.
4. Фрейд З. Вступ до психоаналізу. Лекція 35 /З. Фрейд. – К.: 1998. – 672с.
5. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности /Э.Фромм. – М.: «Республика», 2016. – 447с.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2018.

МЕЛЮЯН Анаит

канд. психол. наук, профессор, зав. каф. прикладной психологии
ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

ул. Генерала Батюка 19, г. Славянск, 84116, Украина

E-mail: anaitmeloyan@gmail.com

**ГЛУБИННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ПРОБЛЕМЕ
МОТИВАЦИИ АГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ СУБЪЕКТА**

Резюме. В статье рассматривается агрессивное поведение как форма активности субъекта и базируется на взаимосвязи либидных и мортидных тенденций. Чаще всего она связана с глубинно-психологическими детерминантами и катализируется актуальной ситуацией взаимодействия и влияния негативных внешних факторов. В явном или скрытом виде агрессивное поведение чаще всего направляется на разрушение отношений, детерминируется личностной проблематикой субъекта. Такие тенденции могут задаваться объектными отношениями, которые формируются под влиянием Эдипова комплекса и амбивалентных чувств к первичным либидным объектам.

Ключевые слова: глубинная психология, агрессия, мотивация, объектные отношения, Эдипов комплекс.

MELOYAN Anahit

PhD in Psychological Sciences, Professor of applied psychology
department of Donbas State Pedagogical University

General Batiuk Street 19, Sloviansk, 84116, Ukraine

E-mail: anaitmeloyan@gmail.com

**DEPTH-PSYCHOLOGICAL APPROACH TO THE PROBLEM OF
MOTIVATION OF AGGRESSIVE BEHAVIOR OF THE SUBJECT**

Summary. The article considers aggressive behavior as a form of the subject's activity and is based on the interrelation of the libidinal and mortid tendencies. Most often, it is associated with depth-psychological determinants and is catalyzed by the current situation of interaction and the influence of negative external factors. In an explicit or hidden form, aggressive behavior is most often directed towards the destruction of relations, determined by the personal problematic of the subject. Such tendencies can be specified by object relations, which are formed under the influence of the Oedipus complex and ambivalent feelings towards the primary libidinal objects.

Keywords: depth psychology, aggression, motivation, object relations, Oedipus complex.

Abstract. The article deals with the depth-psychological motives of aggressive behavior of the subject. The term "aggression" outlines a large number of various actions that "violate the physical or mental integrity of another person (or group of people), cause material damage, impede the pursuit

of its intentions, counter its interests or lead to their destruction." From the point of view of Z. Freud, the phenomenon of aggression is based on the interconnection of libid and morbid tendencies, there may be ambivalent feelings of the subject to his relatives and to himself, extrapolated subsequently to other people. An ambivalent attitude appears in the early childhood and has its source of attraction of the taboo order associated with the Oedipal complex to close people (parents). The concept of the Oedipus complex is initially loaded with an aggressive tendency that is caused by the polarity between love (tenderness) of parents (or one of the parents) and hatred (aggressiveness) with respect to them, which is at the same time inherent to the subject.

The material presented in this article shows the enormous role of the Oedipus period of the subject's development and its residual phenomena in the form of mechanisms that determine behavior. Each time, such a determination has an individual-unique plot, which often acquires fateful significance. However, in this uniqueness, there are common trends that are determined by the depth-psychological origins of aggression, namely: the tendency to "psychological death" and "to psychological impotence", which contradicts the tendencies "to life" and "to people".

REFERENCES

1. Konyukhov N.I. Slovar'-spravochnik prakticheskogo psikhologa / N.I. Konyukhov. – Voronezh: NPO "MODÉK", 1996. – 356 s.
2. Mayyers D. Sotsial'naya psikhologiya / D. Mayyers. – SPb.: «Piter Press», 2002. – 684 s.
3. Psikhoanaliz. Populyarnaya entsiklopediya. – M.: Olimp; ООО "Firma "Izdatel'stvo AST", 1998. – 592 s.
4. Freyd Z. Vstup do psikhoanalízu. Lektsiya 35 / Z. Freyd. – K.: 1998. – 672s.
5. Fromm E. Anatomiya chelovecheskoy destruktivnosti / E.Fromm. – M.: «Respublika», 2016. – 447s.

(переклад на англійську зроблено Мелоян А.Е.)